

3. Латов Ю.В. Концепция Поланьи и леворадикальная экономическая мысль / Ю. В. Латов // «Великая трансформация Карла Поланьи: прошлое, настоящее, будущее / под общ. ред. проф. Нуреева Р. М. – 2006. – С. 268–272.

4. Володин А. Ю. Актуальные вызовы глобальной экономической истории / А.В. Володин // Гефтер. — 2014. URL: <http://gefter.ru/archive/12279> (16.05.2014).

Логінов М.М.

к.і.н., доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана» м. Київ

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОТИРІЧЧЯ МІЖ ВИРОБНИЦТВОМ І СПОЖИВАННЯМ І ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Перша світова війна суттєво змінила господарську систему капіталістичного світу, розкрила тісний взаємозв'язок війни та економіки. Вперше в історії вирішальним фактором у війні став військово-промисловий потенціал, який був складовою частиною усього комплексу народного господарства кожного з її учасників. Випереджаюче зростання військового виробництва в порівнянні з цивільним – нова форма прояву суперечності між виробництвом і споживанням в умовах війни. Знищуючи величезні маси матеріальних благ, військова економіка в той же час підвищує інвестиційний і споживчий попит, регулюючи тим самим зростання виробництва. Але, виступаючи як засіб вирішення протиріччя між виробництвом і споживанням, військове виробництво не відновлює порушеної рівноваги, а лише частково усуває наслідки диспропорційності. Тому скорочення військових витрат, не компенсоване відповідним збільшенням витрат на суспільні потреби, неминуче прискорює виникнення кризи. Війна поставила перед її учасниками проблему координації усіх військово-економічних заходів. Процес виробництва під час війни складався насамперед під впливом гігантського військового попиту. Близько 70 % продукції європейських країн, що брали участь у війні, витрачалося на задоволення військових потреб [1, с. 223].

В епоху державно-монополістичного капіталізму знищення матеріальних цінностей під час війни, що створює умови для подальшого розвитку господарства, поєднується з постійним знищенням

продукції у формі військового споживання. Безперервне знищення частини сукупного суспільного продукту у вигляді військового споживання слугує передумовою постійного відновлення виробництва товарів військового призначення, що забезпечує монополіям високі прибутки. Тому милітаризація економіки – не тільки найпаразитичніша форма прояву основного протиріччя капіталізму, але й важливе джерело його появи. Економіка під час Першої світової війни визначалася значним зростанням воєнних потреб, для задоволення яких потрібне було збільшення обсягів виробництва та імпорту з одночасним зниженням рівня споживання та інвестицій. Військове виробництво у основних учасників війни складало від 30 % до 60 % загальних виробничих потужностей. Для гальмування споживчого попиту використовувалися різноманітні інструменти, зокрема, високий рівень оподаткування та військові позики. В арсеналі економіки війни були і такі традиційні засоби «економічної війни», як боротьба з торгівлею через блокади, які хоча і не мали вирішального значення для досягнення миру, але, можливо, прискорювали його досягнення [2, с. 86].

Перша світова війна пред'явила принципово нові вимоги до економіки, вимагала мобілізації і підпорядкування інтересам війни значної частини потенціалу та індустріальної могутності воюючих країн. У 1918 р. питома вага воєнного виробництва в усій промисловій продукції Німеччини складала 75 %, Франції – стільки ж, Великобританії – 65 %, США – 40 %. Війна 1914–1918 рр. поклала початок формуванню нового типу організації військової економіки, зокрема через широке використання для випуску військової продукції виробничих потужностей цивільних галузей і підприємств, їх досвіду масового виробництва промислових товарів. У результаті переважна частина військової продукції випускалася приватними підприємствами. У ряді країн з'явилися нові приватні військово-промислові фірми. З того часу в країнах з ринковою економікою приватні компанії відіграють важливу роль у виробництві військової продукції [3, с. 90].

Війна створила дисбаланс між експортом та імпортом продукції не безпосередньо військового призначення. Експорт її різко скоротився. У тому числі – за рахунок переведення промисловості і економіки на обслуговування військових потреб. У зв'язку з цим автоматично виникла потреба в регулюванні споживання стратегічно

важливих видів сировини і матеріалів, причому в цьому списку дуже швидко виявилось і продовольство (спочатку – у Німеччині та Англії, потім – у Франції, Італії, Росії). У другій половині війни повсюдною стала практика нормування продовольства і регулювання виробництва продовольства, а також організація його примусових заготовок (продрозкладки) для потреб міст та армії.

Інституційний базис військової економіки був створений практично заново і включав такі основні організаційні елементи:

- у *Німеччині*: систему так званих військово-сировинних акціонерних товариств тощо [4, с. 247, 254, 257–258];
- в *Англії*: Раду промисловості і торгівлі; міністерство продовольства; міністерство постачання тощо [4, с. 244, 249];
- у *Франції*: Національну економічну раду; Вищу залізничну раду; Державний банк тощо [4, с. 250];
- у *США*: управління військової промисловості і кілька галузевих управлінь; Військове управління праці тощо [5, с. 381];
- у *Росії*: «Особливі наради» тощо [6, с. 317, 377, 401, 422]. Чим довше тривала війна, тим впливовішими ставали всі ці організації, і тим ширшою ставала сфера їхньої діяльності.

Таким чином, війна автоматично створила ситуацію, коли ефективне функціонування економіки з урахуванням специфічних умов воєнного часу не забезпечувалося без доповнення системи ринкового регулювання економічних процесів системою їх адміністративного регулювання. Саме з цієї причини Франція, Німеччина, Англія трансформували ліберальні ринкові економіки у регульовані ринкові економіки ще у 1915 р., Росія – у 1916 р., США – 1917 р.

У ситуації Першої світової війни альтернатива для більшості учасників війни виглядала таким чином: або засобами адміністративного регулювання форсовано заповнювати дефіцит ефективності ринкового механізму, або миритися з військовою поразкою. І чим довше тривала війна, тим більший розвиток отримували ці процеси. Саме в цьому полягає першопричина того, що під час війни ринкове регулювання економічних процесів поступово витіснялося адміністративним. Війна прискорила тенденції до посилення ролі держави в господарському житті, далеко просунула процес формування системи регульованого капіталізму. Жорстка державна регламентація господарських відносин з метою мобілізації економічних ресурсів на виконання воєнно-політичних завдань

в екстремальних умовах була єдиною можливою умовою продовження війни. Тому до моменту її закінчення практично в усіх країнах склалася яскраво виражена *статистська система господарських відносин* [7, с. 499].

Таким чином, перша світова війна засвідчила, що ефективне функціонування економіки з урахуванням специфічних умов воєнного часу, не могло бути забезпечене системою ринкового регулювання економічних процесів, а потребувало заходів адміністративного регулювання. Держава почала справляти не тільки законодавчий вплив на економічну сферу, а й усе більшою мірою виступала у ролі самостійного господарського суб'єкта, а також безпосереднього регулятора економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Шигалин Г. И. Военная экономика в первую мировую войну / Г.И. Шигалин – М.: Воениздат, 1956. — 332 с.
2. Логінов М.М. Філософія війни: історико-економічні аспекти / В.М. Лавриненко, М.М. Логінов // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Науковий збірник. – №3-4. – 2015. – С. 82–87.
3. Трансформация военной экономики: XX – начало XXI века / Р.А. Фарамазян, В.В. Борисов; Ин-т мировой экономики и междунар. отношений РАН. – М. : Наука, 2006. – 343 с.
4. Большая Советская Энциклопедия. Т. 12: ВОДЕН-ВОЛХОВСТРОЙ / Под общ. ред. Н.И. Бухарина. – М., 1928. – 832 с.
5. Тимошина Т. М. Экономическая история зарубежных стран: Учеб. пособие / Под ред. проф. М.Н. Чепурина. – М.: Юрид. дом «Юстициформ», 2000. — 496 с.
6. Букипан Я.М. Военно-хозяйственная политика. Формы и органы регулирования народного хозяйства за время мировой войны 1914–1918 гг. / Я.М. Букипан. – М.: Государственное издательство, 1929. – 541 с.
7. История мировой экономики: Учебник для вузов / Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 727 с.